

УДК 783:2-726.1 Феоктист "1770/1818"

АРХІЄПІСКОП БЕЛГОРОДСЬКИЙ І КУРСЬКИЙ ФЕОКТИСТ (МОЧУЛЬСЬКИЙ): ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ БОГОСЛУЖБОВО-МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВПРОДОВЖ ОСТАННЬОЇ ТРЕТИНИ XVIII – ПЕРШИХ ДЕСЯТИЛІТЬ XIX СТОЛІТТЯ

Наталія Костюк

Архієпископ Белгородський і Курський Феоктист – постать, діяльність якої до цього часу фактично невідома поза вузьким колом фахівців у галузі історії Російської православної церкви останньої третини XVIII – перших десятиліть XIX ст. Проте цей письменник, учений і організатор освітньо-виховного процесу привніс і вплив у життя чимало важливих задумів у сферу богослужбової музичної культури, реалізація яких у той час створила важливі прецеденти, а на сьогодні дозволяє істотно переосмислити особливості тогочасних процесів. У його особі українська богослужбова культура набула визначного діяча, чия наполеглива праця сприяла збереженню принципів української освіти в надзвичайно складних для національної культури умовах. І хоча він, як і безліч його сучасників, прийняв і поділяв владу Російської православної церкви, привнісши неоціненний вклад в її історію, однак своїми здобутками також забезпечив неперервність плину генетично зумовлених українських духовно-освітніх і культурних тенденцій.

Ключові слова: богослужбова культура, національна культура, вихованець Києво-Могилянської академії, архієрейський хор, церковний спів.

Архиепископ Белгородский и Курский Феоктист – личность, деятельность которой до сих пор фактически неизвестна вне узкого круга специалистов в области истории Русской православной церкви последней трети XVIII – первых десятилетий XIX в. Но этот писатель, ученый и организатор образовательно-воспитательного процесса привнес и воплотил в жизнь немало важных замыслов в сферу богослужбной музыкальной культуры, реализация которых в то время создала важные прецеденты, а сегодня позволяет существенно переосмыслить особенности процессов того времени. В его лице украинская богослужбная культура приобрела выдающегося деятеля, чья упорная работа способствовала сохранению принципов украинского образования в чрезвычайно сложных для национальной культуры условиях. И хотя он, как и множество его современников, принял и разделял власть Русской православной церкви, привнес неоценимый вклад в ее историю, однако своими достижениями также обеспечил непрерывность течения генетически обусловленных украинских духовно-образовательных и культурных тенденций.

Ключевые слова: богослужбная культура, национальная культура, воспитанник Киево-Могилянской академии, архиерейский хор, церковное пение.

Archbishop of Belgorod and Kursk Feoktyst is a person whose activities are still practically unknown outside the narrow circle of specialists in the field of history of the Russian Orthodox Church of the last third of the eighteenth century – the first decades of the nineteenth century. But this writer, scientist and organizer of educational process has introduced and embodied a number of important intentions also in the field of liturgical music culture, the implementation of which at the time created important precedents, but today it allows to reinterpret the peculiarities of the processes of that time. In his person Ukrainian liturgical culture has gained an outstanding figure whose hard work assisted the preservation of the principles of Ukrainian education in extremely difficult conditions for the national culture. He, like a lot of his contemporaries, accepted and supported the authority of the Russian Orthodox Church, introduced an invaluable contribution to its history. But he also secured the continuity of the course of genetically stipulated Ukrainian spiritual, educational and cultural trends with his achievements.

Keywords: liturgical culture, national culture, alumnus of Kyiv-Mohyla Academy, Bishop Choir, church singing.

Архієпископ Белгородський і Курський Феоктист (у миру – Іван Мочульський; 1 березня 1729 – 29 чи 30 квітня 1818, м. Белгород¹, Росія) – постать, діяльність якої й досі фактично невідома поза вузьким колом фахівців у галузі історії Російської православної церкви останньої третини XVIII – перших десятиліть XIX ст. Проте цей письменник, учений і організатор освітньо-виховного процесу, котрого за заслуги в науковій та навчально-акаде-

мічній діяльності обрали почесним членом Харківського університету (1815) і Російської академії наук (того ж року), привніс і вплив у життя чимало важливих задумів й у сферу богослужбової музичної культури, реалізація яких у той час створила важливі прецеденти, а на сьогодні дозволяє суттєво переосмислити особливості тогочасних процесів.

Оприлюднені відомості про його життя і працю свідчать, що він навчався в Пере-

НАТАЛІЯ КОСТЮК. АРХІЄПИСКОП БЕЛГОРОДСЬКИЙ І КУРСЬКИЙ ФЕОКТИСТ (МОЧУЛЬСЬКИЙ)...

яславському колегіумі й Києво-Могилянській академії, коли ректором був Григорій Кониський (1752–1754). У різних джерелах зазначається, що Ф. Мочульський став на стезю чернецтва, навчаючись в Академії. Висвячений у сан ієромонаха 1761 року, тоді ж був призначений законовчителем Санкт-Петербурзького сухопутного шляхетського кадетського корпусу. Виходячи з конкретних потреб цього навчального закладу, він того ж року написав свій перший підручник «Краткая Логика и Риторика». У середині XVIII ст. було надруковано кілька його проповідей.

У 1767 році Феоктиста висвячено в сан архімандрита. Уважається, що відтак він повернувся в Україну, здійснюючи служіння в багатьох монастирях – Глухівському Петропавлівському (1767), Гамаліївському Різдвогородицькому Харлампіївському (1767–1776) і Полтавському Хрестовоздвиженському (1776–1779). Допомігав у керівництві єпархією Євгенію (Булгарісу), а також викладав у Полтавській слов'янській семінарії латинську мову, географію, арифметику та музику (1777). До 1884 року призначався настоятелем Михайлівського Золотоверхого (Київ), Яковлівського Зачатіївського (Ростов) і Калязинського Троїцького (Твер) монастирів. З 1784-го, уже будучи висвяченим у сан єпископа, керував Севською і Брянською² (1784–1787) (як вікарій Московської єпархії) та Белгородською і Курською (від 3 лютого 1787 р. й до кінця життя)³ єпархіями. 15 вересня 1799 року (за іншими даними – 15 вересня 1801 р.) був піднесений у сан архієпископа.

Саме ця посада сприяла активізації просвітницько-освітньої діяльності Феоктиста. Він активно долучився до процесу покращення викладання в Харківському колегіумі⁴ і Белгородській духовній семінарії⁵, що була створена на базі духовної школи для навчання дітей духовного стану при архієрейському домі. В останній на кшталт Києво-Могилянської академії Ф. Мочульський відкрив класи риторики (1787), філософії (1788) і богослов'я (1790). Прагнучи надати освіту якомога ширшим верствам населення, він організував школи для ді-

тей у Курську, Старому Осколі⁶, Рильську⁷ й Путивлі, а також Обоянську⁸ школу при Знаменському монастирі в Курську.

Його обдарування виявилось не тільки в адміністративній сфері, а й в укладанні підручників. Ф. Мочульському належать «Словеснословіе и песнопение» (1790 р.; розділи «Риторика и Логика», «Краткая грамматика и Поэзия»; готуючись до другого видання, здійсненого 1811 р. в Харкові, додав розділ про нотний спів); «Сокращение нравственной Дергамовой физики и астрономии, в Белгородской семинарии учрежденной» (1797); схвалений Києво-Могилянською академією «Опыт герменевтического объяснения о Пасхалии по неисходному индиктиону» (1799); «Краткие правила ирмологического пения» (1800 р.; у другому виданні – «Четверочастный дар юным Курской епархии священно-церковно-служительским детям» (1806), доповнений «Трактатом о внешнем богослужении»; класичний підручник для православних навчальних закладів Російської імперії – «Краткое объяснение церковного устава» (1800); «Краткая Логика и Риторика для учащихся в российских духовных училищах» (1803); «Драхма от сокровища Божественных писаний Ветхого и Нового Завета, т. е. сокращение правил при чтении Священного писания к знанию потребных» (1809).

Увага до проблем дитячого виховання виявилась і в укладанні навчальних програм, зокрема такої, як «Сокращение детской Энциклопедии и самократчайшии правила латинской грамматики» (1815), а також в одній з перших в Російській імперії методичній праці «Наставления для священно-церковно-служителей Курской епархии, как им обучать детей в домах своих» (1807).

Крім того, Ф. Мочульський стояв у витоків регіоналістики і краєзнавства, написавши історії Курського Знаменського монастиря та Белгородської духовної семінарії. Був одним із засновників у Курську відділення Всеросійського біблійного товариства (1813). Завдяки чималим зусиллям Ф. Мочульського, Курськ 1799 року отримав статус центру єпархії, а Белгородсько-Обоянську єпархію було перейменовано в Белгородсько-Курську⁹.

ІСТОРИЯ

За всієї обширності цих відомостей усе-таки вдалося розшукати дані, які вносять у них важливі корективи. Скажімо, поширені відомості про регіон народження (Право-бережна або Задніпровська Україна) і походження («дворянська» сім'я) є недостовірними. Насправді Іван Мочульський народився в с. Форосниця Перемишльського повіту Речі Посполитої (тепер – с. Хоросниця Мостиського р-ну Львівської обл.) в сім'ї священика місцевої Свято-Покровської церкви. До Києво-Могилянської академії вступив не 1752-го, а 1746 року, перед тим, за даними А. Лебедева і Ф. Титова, закінчивши Переяславську духовну семінарію (школу)¹⁰. В Академії навчався до 1760-го, а не до 1754 року. Уже після її закінчення (грудень 1760 р.) був прийнятий до братії Києво-Братського училищного монастиря і в січні 1761-го тут прийняв постриг. Відомості про викладання в сухопутному корпусі є неточними, хоча, найімовірніше, він перебував у Санкт-Петербурзі від середини 1761-го до 1763 року, оскільки тоді законовчителем цього військового навчального закладу був призначений Антоній (у миру – Олександр Іванович Румовський-Борисов, майбутній архієпископ Астраханський і Ставропольський). За даними М. Сергієва, посвячення в ієромонахи відбулося 1763 року (тобто після повернення із Санкт-Петербурга), а призначення настоятелем Києво-Михайлівського монастиря – 1769-го.

Час активної діяльності Ф. Мочульського припав на складний і руйнівний для української культури період правління Катерини II¹¹ та її наступників. Невідомо, наскільки щиро він прийняв монаршу позицію щодо українців, але його духовно-адміністративна кар'єра виказує вищу підтримку. А втім, деякі ракурси джерельних матеріалів засвідчують послідовність впровадження в життя монастирів і єпархій принципів, які мають виразно українські освітньо-виховні й церковно-культурні джерела.

Так, могилянська освіта й безпосередня причетність Феоктиста до її культурного побуту впродовж чотирнадцяти років мотивувала підтримку національних особливостей церковного служіння. Це засвідчило, зокрема, його розпорядження 1787 року щодо

проведення літургійних відправ у святкові й недільні дні грецькою мовою викладачем цієї мови Харківського колегіуму священиком Василем Слесаревичем. До них мали долучитися вихованці колегіуму разом із проживаючими в Харкові греками, які повинні були співати на клиросі грецькою мовою. Ще одним свідченням поширення Ф. Мочульським традицій Києво-Могилянської академії була підтримка ним звичаю проведення травневих рекреацій, що стимулювало семінаристів до написання промов і театралізованих сцен («священних комедій»).

Раніше, співпрацюючи з архієпископом Слов'янським і Херсонським Євгенієм (Булгарісом)¹² не тільки як помічник, а й перекладач, Ф. Мочульський отримав завдання організувати при Полтавському Хрестовоздвиженському монастирі, у якому перебував Булгаріс, школу півчих для монастирського хору. У ній передбачалося готувати вже вміючих читати і писати десять хлопчиків [4, с. 54]. Ця школа, з одного боку, мала прототипом Глухівську школу півчих, а з другого – створила прецедент професійного забезпечення кадрами одного духовно-адміністративного центру¹³.

Розуміння важливості осмисленості й правильності церковного співу виявилось у введенні музики як предмета викладання до програм Харківського колегіуму. 26 червня 1787 року в листі до ректора Харківського колегіуму Ф. Мочульський у вимогах до семінаристів говорить про компенсацію відсутності досконалості в співі й знанні уставу тільки в разі її наявності («по крайности должны быть исправны») в книгочитанні, катехізисі й церковних повчаннях. Досягнення необхідних навичок і вправності у співі він убачав у наполегливих вправах. У листі від 2 серпня до цього ж адресата архієпископ, прагнучи подолати невдоволення викладачів і учнів щодо підвищення вимог до їхньої професійної підготовки, наполягав на необхідності піднесення рівня викладання церковного співу та засвоєння необхідних знань семінаристами, які планували стати на стезю священичого служіння. Створивши 1787 року програму як план викладання для Белгородської семінарії, він забезпечив вивчення учнями I розряду богородичних до-

НАТАЛІЯ КОСТЮК. АРХІЄПИСКОП БЕЛГОРОДСЬКИЙ І КУРСЬКИЙ ФЕОКТИСТ (МОЧУЛЬСЬКИЙ)...

гматів 4 гласів, II розряду – ірмосів Різдва Христового, таким чином посиливши увагу до Уставу і значення змінних піснеспівів у богослужіннях. Цим планом передбачалося й проведення регулярних занять (тричі на тиждень у пообідній час) з вивчення нотного й партесного співу.

Подальша робота в цьому напрямі, як уже зазначалося, утілилася в «Кратком объяснении церковного устава для Белгородских семинаристов принятое» (Московская синодальная типография, 1800) і «Кратких правилах ирмологийного пения» (М., 1800; у перевиданні 1806 року вміщено розділи, присвячені церковному уставу, пасхальному колу, ірмологійному співу й зовнішньому богослужінню). У цій праці він обґрунтував переваги співу та співочого служіння без супроводу інструментів у церкві перед інструментальною музикою. Викладені основи теорії музики й особливості вокальних голосів були покликані полегшити засвоєння піснеспівів: «Цель настоящего трактата, с одной стороны, дать учителю руководство для обучения детей церковному пению, с другой стороны, облегчить обучающимся самый процесс усвоения церковного пения» [9, с. 95 зв.].

Архієпископ і в майбутньому надавав співу щонайважливішого значення поряд з проповіддю і церковним читанням; він багаторазово висловлював стурбованість рівнем фахової грамотності учнів і студентів: «Являются ко мне ставленники во священно-церковно-служительство в церковном пении и чтении неискусны: иной дрободит, иной заикивает, иной гугнявит... иной читает по оксиям и не по точкам; поют же почти все неискусно по одной только наслышке, и то рознячо, и в тон голосом не берут; а все сие происходит от того, что священно-служители за чтением и пением не смотрят и церковного причта детей от малых лет к этому не приучают» [9, с. 193 зв.]. А. Лебедев [7, с. 255–256]. Це розпорядження виявляє розуміння архієпископом джерела виниклої проблеми у відсутності зацікавлення у священнослужителів у необхідному рівні церковного читання і співу у своїх приходах та повному ігноруванні уваги до освіти дітей осіб, залучених до виконання

обов'язків церковного причту. Вирішення цієї проблеми, на думку Ф. Мочульського, полягало як у старанні самих священників і дияконів у засвоєнні необхідних навичок, так і в особливому плеканні їх представниками нижчих рангів – дячків і пономарів («а паче за дячками и пономарями любопытательное смотрение имели в искусном чтении и пении церковном»). І вирішена вона могла бути тільки за належної позиції й зацікавлення благочинних і службовців духовних правлінь («...не почтут за бесчестие иметь понятие о нотном ирмолойном пении, сказывая всяк с Давидом святым: "пою Богу моему, дондеже есмь"»).

Ф. Мочульський почав розповсюджувати навчальний матеріал у єпархії, незважаючи на обмежені ресурси. Так, він запропонував духовному правлінню розіслати тринадцять примірників «Правил...» для здібних до співу дияконів і дячків. Окрім цього, архієпископ висловив пропозицію (23 червня 1799 р.) священникам навчати дітей зі своїх приходів: «Достохвально священникам в праздные дни и часы упражняться во обучении искусному чтению и пению малолетних детей, да и самих церковно-служителей, для славы церкви святой и пользы прихожан» [7, с. 254–255].

Такі ініціативи Феоктиста були не тільки важливими, а й своєчасними. Підтвердження їх нагальності досить несподівано прийшло з найвищих адміністративних кіл імперії: 1 січня 1805 року він отримав Синодальний указ про необхідність покращення церковного співу: «Государь император во время приезда, бывши в церквах, имел неудовольствие слышать пение, большею частию разнообразное, несогласное и произносимое неприятно, и соизволил, абы пение простое, но благопристойное введено было во всех церквах, предназначив и способ к тому: забирать куда следует ближайших церковников, и научив их церковному пению, отпускать по своим местам, дабы могли научать тому же не только своих товарищей, но и людей подобных им, и чрез их распространять искусное пение далее» [10, с. 624]. Це посилювало позиції архієпископа, який одразу ж розіслав власний указ про необ-

ІСТОРИЯ

хідність точного виконання Синодального і звітність кожних чотири місяці та негайне повідомлення консисторії про введення «благосогласного пения» [9, с. 187]. 3 січня цього ж року в розпорядженні по консисторії Ф. Мочульський запропонував власний проект навчання нотного співу в єпархії, завдяки якому передбачалося докорінно змінити критичну ситуацію.

За проектом в экзаменаторну школу Белгорода до вчителя церковного співу протодиякона Козьми Чефранова мали направити псаломщиків із катедрального собору, міських і найближчих повітових дяків (наступний етап – навчання пономарів). За цим принципом належало діяти в усіх інших містах, називаючи конкретні імена вчителів [9, с. 187]. У межах виконання цього указу було відкрито курси церковного співу для Грайворонської і Спаської слобід в с. Лукашівка. У Курську викладачем призначили о. Романа Гладкого.

У жовтні 1805 року Синод розіслав повторний указ щодо введення простого придворного співу. Феоктист залучив до цього процесу настоятеля курського Знаменського монастиря Аполлоса, наполягаючи на участі монахів у богослужіннях приходських церков. Крім того, один священник повинен був служити на клиросі читання і писання, щоб монахи співали на лівому клиросі, а монахи з учнями, дякони і дячки – на правому простим придворним співом. В училищах спів мав набути статусу першорядного предмета й тільки після його вивчення можна було приступати до вивчення інших дисциплін [9, с. 199 зв.]. Усі міські дякони і протодиякони за розкладом повинні були ходити в духовне училище для вивчення придворного співу (імовірно, за синодальним нотним Обиходом 1772 року видання, або ж «Скороченим обиходом» 1778 року, який призначався для домашньої підготовки на основі обичного співу Новгородської єпархії), а Р. Гладкому було надано право видавати свідоцтво про успішне закінчення курсу. Цей задум архієпископ не полишив і через кілька років. Так, 11 березня 1807 року він видав розпорядження про почергове відрадження семінаристів до катедрального

собору на утрени і вечірні для набуття практичного досвіду церковного читання і співу.

Винятковими – на тлі всієї імперії – були досягнення курованого Ф. Мочульським архієрейського хору. Плекання його майстерності було рівноцінною турботою поряд з культивуванням ірмологічного одноголосого співу. Хорове виконавство пов'язувалося ним із урочистістю і, вочевидь, сприймалося не тільки з ритуального, а й естетичного погляду, про що свідчить відокремлення цього поняття від терміна «церковний спів» в оцінці його поглядів: «Ревностный исполнитель и любитель церковного торжественного богослужения, Феоктист в то же время был любителем церковного пения» [9, с. 201]. Ці «протилежності» виявилися в прихильності до традиції виконання духовних концертів у межах богослужіння й з нагоди урочистих подій. Так, невдовзі після вступу на кафедру в 1787 році архієрейський хор, який брав участь у богослужінні в Знаменському монастирі, при зустрічі імператриці Катерини II (2 червня 1787 р.) співав Херувимську (лівий клирос), концерт «Приидите, возрадуемся Господеву» (концерт № 7 Д. Бортнянського). Цього ж тижня з репертуару був виконаний концерт «Величит душа моя Господа». 5 червня на вечірні в монастирі «певичие пели стихирьы, а богородичны на ноты весьма изрядно, но продолговато» [9, с. 201 зв.].

Малоймовірно, щоб щойно створений хор міг виконувати такі складні стилістично й вокально-технічно твори, які до того ж вимагали участі солістів і достатнього часу для вивчення: «Архиерейский хор отличался образцовым исполнением многих весьма сложных пьес» [9, с. 208]. Натомість вірогідним видається припущення про те, що архієпископ міг привести із собою на нове місце призначення півчих з попередніх місць служіння (зокрема, із числа вихованців організованої ним школи півчих).

Матеріали періодики кінця XVIII – початку XIX ст. свідчать і про поєднання різних стильових площин у межах одного богослужіння, що цілком узгоджувалося з тогочасними принципами організації церковних відправ у разі наявності достатньо

НАТАЛІЯ КОСТЮК. АРХІЄПІСКОП БЕЛГОРОДСЬКИЙ І КУРСЬКИЙ ФЕОКТИСТ (МОЧУЛЬСЬКИЙ)...

професійного хору. Так, 6 червня 1787 року на літургії поряд з обиходними піснеспівами прозвучали Єдинородний, Херувимська, «Достойно єсть» і концерт «Услышитя Господь в день печали» (Д. Бортнянського; № 5), многоліття і «Вірую» «італійське». На службі 12 червня поряд із «Блажен муж», «італійським» «Воскресение Христово видевши» півчі з нот співали ірмоси, а також «на 9 песне “Величит душа моя” и прочие стихи итальянские пели по нотах дисканты, альты и с ними первый тенор весьма не скоро, а “Честнейшую херувим” хорошо всем и весьма скоро, и все родного распева, славословие великое скоро пели, похоже, как читают символ веры итальянское» [9, с. 201 зв.]. Вірогідно, що такий підхід був мотивований перейняттям засад придворних богослужінь за участю Петербурзької співочої капели. Загалом, у часи архієпископа Феоктиста в репертуарі хору налічувалося понад сто хороших духовних концертів та інших піснеспівів. Водночас ці програми свідчать про ігнорування указу Синоду від 8 червня 1797 року щодо неприпустимості виконання концертів на літургії.

Увесь час перебування на кафедрі Ф. Мочульський продовжував наполегливу опіку, вбачаючи реалізацію своєї мети в плеканні кадрів. Позицію архієпископа стосовно цього виразно виявляють його думки, зафіксовані в листі до ректора колегіуму від 4 березня 1792 року: «Посылаю я к вам певчего, Ахтырского дьячковского сына; он здесь не нужен, а вам, может быть, пригодится; голос его посредственный дишкантовый – у меня всяких голосов довольно! Прежде регенты по епархии ездили – детей в певчие хватали, родителей мучали; а теперь родители сами привозят – слышат и видят, что воспитание им добропорядочное; обучаются певчеству – обучаются и в семинарии; из прежних певчих туняедцев нет теперь ни единого – теперь все певчие семинаристы: вот для чего Белгородская семинария нужна» [7, с. 235]. У такому підході виявляється поглиблення й розширення освітньо-

виховних засад, апробованих Мочульським у школі півчих.

Тому плінність кадрів була незначною: в архієрейському хорі, що поділявся на три станиці, співали вихованці духовних училищ і семінарій, дякони, причетники і монахи, які знали нотний спів. Право вибору голосів належало регенту. Декого відсилали до Санкт-Петербурга (зокрема, у 1816-му дякона та учнів було зараховано до хору Олександрівської лаври). Найяскравішим зразком цього процесу був регент архієрейського хору Михайло Петропавлівський, котрий дитиною розпочав свою діяльність як півчий (співав у хорі з березня 1803 р. до 1808 р.). Хоча внаслідок мутації його відрахували, Ф. Мочульський у 1817-му, після закінчення М. Петропавлівським семінарії, на поліг на його призначенні регентом (служив на цій посаді й після смерті свого покровителя – до 1823 р.). Безумовно, що забезпечена в такий спосіб фаховість архієрейського хору викликала захоплення в єпархії. Історичне дистанціювання й оновлення типових оцінок процесів в українській богослужбово-музичній культурі показує, що в контексті тогочасних процесів його успішне і якісне функціонування певною мірою компенсувало руйнування славетного хору Києво-Могилянської академії в час її реорганізації в Київську духовну академію, а також створювало до цього часу невідомий аспект регіональної альтернативи хору придворної співочої капели Санкт-Петербурга.

Отже, в особі архієпископа Феоктиста українська богослужбова культура мала визначного діяча, чия наполеглива праця сприяла збереженню принципів української освіти в надзвичайно складних для національної культури умовах. І хоча він, як і безліч його сучасників, прийняв і поділяв владу Російської православної церкви, привнісши неоціненний вклад у її історію, уродженець Перемишльської землі й вихованець Києво-Могилянської академії своїми здобутками забезпечив неперервність пліну генетично зумовлених українських духовно-освітніх і культурних тенденцій.

ІСТОРИЯ

Примітки

¹ Нині – обласний адміністративний центр за 40 км від сучасних кордонів між Росією і Україною. У 1727–1779 роках – центр Белгородської губернії, до якої у світському управлінні належав і Харків. Згодом – повітове місто Курської губернії.

² Брянська і Севська єпархія Російської православної церкви об'єднує приходи й монастирі Брянської області Росії.

³ У 1799 році Харківську єпархію було виокремлено в самостійну духовно-адміністративну територію, а архієреї отримали титул Курських і Белгородських.

⁴ Харківський колегіум засновано 1722 року в Белгороді. У 1726 році за ініціативою князя М. Голицина був переведений до Харкова як слов'яно-греко-латинська школа. У 1734 році на кшталт Києво-Могилянського колегіуму школа реформована в Колегію для дітей усіх соціальних станів (діяла до 1817 р.). Вона отримала значення другого після Києво-Могилянської академії навчального та наукового центру в Україні. З 1768 року, унаслідок посилення світської спрямованості, тут почали викладати математику, інженерну справу, архітектуру, живопис, музику та інші предмети. У 1817 році Колегія реформована в семінарію, але до 1841 року зберігала попередню назву.

⁵ Белгородська семінарія була заснована 1787 року за ініціативою Феоктиста (Мочульського). У 1799–1883 роках називалася Курською духовною семінарією, хоча була перенесена в Курськ тільки 1883 року.

⁶ Старий Оскол – адміністративний центр Старооскольського району й Старооскольського міського округу Белгородської області. Належав до Київської (1708–1719), Белгородської (1727–1779) губерній, Курського намісництва (1779–1797) і Курської губернії (1797–1928).

⁷ Рильськ – місто на українсько-російському етнічному пограниччі. У 1797–1920 роках – повітове місто Курської губернії. Нині – районний центр Курської області (РФ).

⁸ Обоянь – повітове місто Курського намісництва з 1779 року. Нині – адміністративний центр Обоянського району Курської області (РФ).

⁹ Белгородсько-Курську єпархію було утворено після відвідин Катериною II Белгорода й Курська (тут 13 червня вона була присутня на літургії в Знаменському монастирі) указом Сенату від 23 березня 1779 року. Охоплювала Дмитріївський, Льговський, Путивльський та Рильський повіти з двома монастирями в останніх, а також Глинську і Софронієву пустині. 17 жовтня 1799 року центром єпархії став Курськ, а Слобідська Україна виокремилася в Харківську єпархію.

¹⁰ Відкрита в жовтні 1738 року за ініціативою єпископа Переяславського і Бориспольського Арсенія (Берло) як слов'яно-латинська школа. Мала назви: «латинська школа», «слов'яно-латинське училище», «переяславська» або «малоросійська семінарія» і «колегіум». У першому класі тут вивчали латинську й російську мови, у другому (нижчий – граматичний і вищий – синтаксичний) – усю граматику, у третьому (пі-

етичному) – латинське й російське віршування, у четвертому – риторику, філософію і богослов'я. Випускники отримували призначення як дячки й пономарі.

¹¹ «Вообще малороссы в ее глазах – не добрые подданные..., а люди, недовольные правительственной опекой, желающие своей автономии, способные к протесту и отпору, – они “как волк к лесу глядят”, высказывая “желания, несходственные с общим добром”. Неудивительно поэтому, что Екатерина в самом начале своего царствования задалась целью – Малороссию “легчайшими способами привести к тому, чтобы она обрусела”, заставить малороссов утратить свою склонность к “умоначертаниям прошлых времен”» [8, с. 6].

¹² Призначення отримав після утворення цієї єпархії на території колишньої Запорозької Січі, затвердженої указом Катерини II від 9 вересня 1775 року: «По случаю переселившихся в тот край иноплемеников, не знающих русского языка, исповедующих однако православную греческую веру, посвятив в архиепископа грека иеромонаха Евгения, яко мужа, высотою разума, благочестием и всеми добродетелями для упасения стада Христова отлично одаренного». Задля цього впродовж двох місяців Євгенія в Москві було хіротоновано ієродияконом, ієромонахом та архієпископом.

¹³ У другому–третьому десятиліттях XIX ст. на батьківщині Ф. Мочульського (у Перемишлі) було створено аналогічний заклад, на базі якого виникла славнозвісна Перемишльська школа.

Джерела та література

1. *Аскоченский В. И.* Киев с древнейшим его училищем академией / В. И. Аскоченский. – К., 1856. – Ч. 1.
2. *Болховитинов Е.* Феоктист Мочульский // *Болховитинов Е.* Словарь исторический о бывших в России писателях духовного чина греко-российской церкви. – 2-е изд. – С.Пб., 1827. – Т. 2. – С. 291–294.
3. *Бучневич В.* Записки о Полтаве и ее памятниках / В. Е. Бучневич. – 2-е изд., исправл. и дополн. – Полтава, 1902.
4. *Жук В. Н.* Полтавський Хрестовоздвиженський монастир і пов'язані з ним важливі історичні події / Віра Никанорівна Жук. – Полтава : АСМІ, 1997. – 246 с.
5. Києво-Могилянська академія в іменах, XVII–XVIII ст. Енциклопедичне видання / упоряд. З. І. Хижняк ; за ред. В. С. Брюховецького. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2001.
6. Краткие биографические сведения бывших воспитанников Киевской академии, занявших видные духовные места. 19 век // ІР НБУВ, ф. 160, № 272, 32 л.
7. *Лебедев А.* Белгородские архиереи и среда их архипастырской деятельности / Амфиан Лебедев. – Х., 1902.
8. Очерк истории Переяславско-Бориспольской епархии (1733–1785) : Опыт церковно-исторического исследования Владимира Пархомен-

НАТАЛІЯ КОСТЮК. АРХІЄПИСКОП БЕЛГОРОДСЬКИЙ І КУРСЬКИЙ ФЕОКТИСТ (МОЧУЛЬСЬКИЙ)...

ко / Владимир Пархоменко. – Полтава, 1908. – 178 с.

9. *Сергиев Н.* Феоктист (Мочульский), архиепископ Курский и Белгородский / о. Николай Сергиев : дис. ... канд. богословия // ИР НБУВ, ф. 304, дис. 2112, 317 арк. (585 с.).

10. *Танков А.* Из истории церковного пения в Курской епархии // Курские епархиальные ведомости. – 1899. – № 38. – С. 624.

11. *Титов Ф.* Феоктист Мочульский, архиепископ Курский // Труды Киевской духовной академии. – 1894. – Кн. 1. – С. 53–93; Кн. 2. – С. 217–241 (окремый відбиток : К., 1894).

SUMMARY

Archbishop of Belgorod and Kursk Feoktyst is a person whose activities are still practically unknown outside the narrow circle of specialists in the field of history of the Russian Orthodox Church of the last third of the eighteenth century – the first decades of the nineteenth century. But this writer, scientist and organizer of educational process has introduced and embodied a number of important intentions also in the field of liturgical music culture, the implementation of which at the time created important precedents, but today it allows to reinterpret the peculiarities of the processes of that time. In his person Ukrainian liturgical culture has gained an outstanding figure whose hard work assisted the preservation of the principles of Ukrainian education in extremely difficult conditions for the national culture.

The time of active work of Mochulskyi occurred to a complicated and destructive for Ukrainian culture the period of the reign of Catherine II and her successors. His sincere support of the monarch position as for the Ukrainians is unknown but his spiritual and administrative career displays the highest backing. However, some aspects of the source materials certify the succession in the introduction of the principles with distinct Ukrainian educational, church and cultural sources to life of the monasteries and eparchies.

The education of Mohyla Academy and immediate participation in its cultural life for fourteen years has motivated the support of national peculiarities of church liturgy. The whole period of his residence at the department the archbishop continued persistent guardianship, considering the realization of his purpose in the preparing of cadres. He attached importance to singing side by side with sermon and church reading, repeatedly expressed disquietude with the level of professional skills of pupils and students. In some of his works Mochulskyi has proved the advantages of anthem and choral singing without the instrumental accompaniment in the church before instrumental music. The recounted basics of music theory and the peculiarities of vocal voices were called to facilitate the mastering of the canticles. In general, at the times of archbishop Feoktyst in the repertoire of the supervised choir over a hundred of choral clerical concerts and other chants was counted.

He, like a lot of his contemporaries, accepted and supported the authority of the Russian Orthodox Church, introduced an invaluable contribution to its history. But he also secured the continuity of the course of genetically stipulated Ukrainian spiritual, educational and cultural trends with his achievements.

Keywords: liturgical culture, national culture, alumnus of Kyiv-Mohyla Academy, Bishop Choir, church singing.